

John Locke: Two Treatises of Government (o povaze Lockova liberalismu)

Ladislav Hejdánek

Related preparatory texts:

[Poznámky k referátu o Lockovi](#)

k dokumentu existují tyto přípravné texty:

[Poznámky k referátu o Lockovi](#)

◆ fragment | referát, česky, vznik: leden 1950 ◆ poznámka: Referát pro seminář doc. dra J. Patočky v AY [na 13. 1. 1950]; nedokončeno

◆ fragment | paper, Czech, origin: leden 1950

John Locke: Two Treatises of Government [1950]

(O povaze Lockova liberalismu)

Akademická YMCA: seminář doc. dra Patočky: Liberalismus

13. ledna 1950

Úvodem

Nemyslím, že by na tomto místě mohlo jít o referát, který by si třeba jen v nejzákladnějších věcech mohl činit právo na správnost. Soudím tak z několika důvodů. Sám jsem četl Lockovo pojednání po prvé; při tom neznám dobře ani jeho filosofii, ani souvislosti historické a dobové. A v tom málu, co znám, jsem odkázán na literaturu, kterou sám nemohu kontrolovat, neznaje prameny. Ale nejde jen o tyto individuální dispozice či lépe indispozice, nýbrž také a především o metodu celé práce. Základní pravidlo, kterému jsme se naučili od Masaryka a od Ráda, že totiž nelze porozumět minulosti bez chápání přítomnosti, a že tedy cesta k pochopení minulosti vede nutně přes přítomnost, toto pravidlo nemůžeme dnes dosti dobře uplatnit, neboť v referátu o Lockovi nelze rozebírat dnešní situaci a také se nelze odvolávat na referáty předchozí, které se vesměs zabývaly historickou stránkou věci. Za takových okolností nemá ovšem referát velkých nadějí na úspěch. Proto dovolu, abych volil metodu, která je v tomto případě po mém soudu relativně nejschůdnější a od ní lze očekávat poměrně nejvíc pozitivních výsledků. Poněvadž nemáme, jak ukázáno, dostatečné předpoklady k dějinnému zařazení a posouzení, bude naší první zásadou, zabývat se historickými souvislostmi co nejméně. To je tím spíše možné i vhodné, že Locke sám se zaměřuje jinak než historicky, jak ještě uvidíme. A kromě toho jsem přesvědčen, že chyba liberalismu má své kořeny v samotné myšlenkové struktuře, čili že to je v podstatě chyba filosofická. Tuto thési se pokusím v referátu demonstrovat. Je ovšem zřejmé, že to za daných okolností nemůže být víc než předběžný pokus, který bude s velkou pravděpodobností zatížen četnými chybami. Jistě však mezi nimi nebude chyba nedostatkem námětů pro diskusi.

I. Předběžné poznámky

Locke žil v době politicky neobyčejně rušné. Bylo mu deset let, když vypukla v Anglii občanská válka. Otec Lockův se účastnil boje na straně parlamentu. Roku 1666 se po prvé setkal John Locke s lordem Ashley-em, pozdějším hrabětem z Shaftesbury, tehdy již velmi významným mužem a vlivným politikem. K setkání došlo v Oxfordě, kde Locke kdysi studoval nejprve teologii a potom medicínu. Tou dobou však se právě rozhodl ještě pro jiný druh životního povolání, totiž pro diplomatické. Skutečně se také na podzim 1665 stal sekretářem vyslance Waltera Vane-ho. Zdá se tedy, že politika vábila mladého ještě Locka již před setkáním s lordem Ashley-em; ale později, když se stal lékařem, vychovatelem a dokonce osobním tajemníkem v Ashley-ho domě, byl Locke postupně zasvěcen do všech politických plánů lordových a jeho životní běh byl těsně svázán s lordovým životem. Nepochybně se od Ashleyho mnohému přiučil; podobné názory si však přinášel už z domova a ze školy.

Anthony Ashley Cooper je význačnou postavou v dějinách Anglie. Již jako dvacetiletý mladík byl zvolen za člena dolní sněmovny, za občanské války stál ne straně Cromwellově, i když nejprve chtěl být prostředníkem mezi dvorem a parlamentem. Po Cromwellově smrti se však stal té strany puritánů, která provedla restauraci Stuartů. Karel II. jej jmenoval za zásluhu pairem. Ale již o rok později (1662) je Ashle opět v táboře oposice a je především ostrým odpůrcem války s Holandskem. Mezitím se král stále pokoušel o zvýšení své moci, a to způsobilo dlouhé politické boje mezi ním a mezi parlamentem, které vlastně bez přerušení trvaly až do druhé anglické revoluce. Na ukázkou Ashleyových názorů a jeho politického úsilí uvedu charakteristický příklad parlamentního boje z roku 1675.

V té době byl sněmovně předložen návrh zákona, podle něhož by nesměl vykonávat jakýkoli úřad ani být členem kterékoli ze dvou sněmoven ten, kdo by dříve čestně neprohlásil, že považuje každý odpor proti královské moci za zločin a že se nikdy nechce pokoušet změnit zřízení anglické církve

anebo anglického státu. Při projednávání tohoto zákona se zásluhou Shaftesburyovou zdvihl v horní sněmovně takový odpor, že vláda byla nucena návrh odvolat. Shaftesbury pronesl tenkrát významnou řeč, která představuje jeden z prvních a největších útoků na tzv. božská práva králů. Shaftesbury souhlasí, že všichni jsou ve svých svědomích zavázáni poslouchat vrchnost, tj. krále a jeho vládu, ale trvá na tom, že musí být zůstaveno zákonu, že onou vrchností je právě tato určitá královská rodina. Tím odmítá pojetí, které proklamuje božská práva královská.

Slovem: jestliže je toto učení správné, pak je naše Magna Charta bezcenná a naše zákony jsou jen naší vzájemnou dohodou, jejíž trvání může být králem libovolně určeno. Monarchii z Boží milosti nemůže být lidskými zákony ustanovena žádná závaznost, žádná mez; ba ani ona sama si nemůže uložit žádnou povinnost, a tak všechno naše volání po právu na základě zákonů a ústavy našeho státu, všechen soud a všechna privilegia této a dolní sněmovny, všechny statky a svobody národa musejí být obětovány nejen zájmům koruny, ale také její vůli a zvůli...

Lockovy názory se neobyčejně podobají názorům hraběte Shaftesbury-ho a není pochyby, že právě jimi byl Locke ve svém pojetí do velké míry ovlivněn. Když se potom Shaftesbury účastnil, je byt' nepřímou, spiknutí proti králi, které bylo prozrazeno a jež dva lordové odpykali hlavou, právě v den jejich popravy prohlásila Oxfordská universita za své despotické učení Roberta Filmera a dala zároveň spálit politické spisy Buchananovy, Baxterovy a Miltonovy. Do té doby spadá také první Lockovo pojednání o vládě, které je celé věnováno vyvrácení Filmerových nauk. (Filmerův „Patriarcha“ vyšel r. 1680.) Nemohlo ovšem tenkrát vyjít; bylo vydáno zároveň s druhým pojednáním teprve v roce 1690. Shaftesbury mezitím musel opustit Anglii a uchýlit se do Holandska, kde však v lednu 1683 zemřel. Tou dobou byl Locke stále ještě v Anglii, v Oxfordu, ale již v září téhož roku je v Holandsku, kde musel zůstat až do druhé revoluce 1688. Od té doby se pak datuje období šesti let mohutné literární tvorby, do níž patří i obě pojednání o vládě.

V oné době byly v Anglii rozšířeny dvě teorie politické, které sloužily k podpoře absolutismu. První byla již uvedená theorie o božských právech krále, a jejím představitelem byl také již uvedený Sir Robert Filmer. Jeho „Patriarcha“ vyšel r. 1680, ale napsán byl ještě za vlády Karla I. Filmer se snažil odvodit královskou absolutní moc z moci otcovské, patriarchální, a dovolával se biblického svědectví o absolutní panovnické moci Adamově. Proti tomu Locke ve svém prvním pojednání lehko dokazuje, že dědičnost nemůže být základem legitimní politické moci. Předně je chyba zaměňovat moc rodičovskou za moc panovnickou. Ale i kdybychom to nakrásně připustili, jak chce Filmer prokázat legitimnost určité panovnické rodiny? To je zhora nemožné. Locke neužívá v podstatě žádných základních námitek a vlastní theorii rozvíjí teprve ve druhém pojednání.

Zatímco Filmer představoval značně naivní mínění o božském původu královské moci, druhá theorie byla nepoměrně vážnější a hlubší. Jejím největším interpretem byl Thomas Hobbes, i když jej Locke nikde výslovně nejmenuje. Základními Hobbesovými thesami jsou dva výroky: „homo homini lupus“ a „bellum omnium contra omnes“. Lidé, původně divíci a navzájem se vraždící, smlouvou opouštějí přirozený stav, potřebující míru. Zřikají se své individuální moci a přenášejí ji na absolutního panovníka. Podle Hobbesa není možná jiná vláda než taková, jíž je absolutně každý občan podřízen. To ovšem Locke kategoricky popírá; praktické závěry jeho theorie jsou právě opačné než závěry Hobbesovy. Přece však pozornému čtenáři neujde silný vliv, kterým Hobbesova nauka poznamenává Lockovo učení. Rádli to vyjádřil tak, že „Locke zmírnil radikalismus Hobbesův“ (ČM XXVIII. str. 265). A je možno s jistým oprávněním říci, že jenom dočasně zmírnil, neboť přes obrovský vliv Lockovo učení v posledu Hobbesa nepřekonal a dnes se zdá, že Hobbesovy theorie za posledních třicet let slaví vítězství za vítězstvím v boji s liberalismem, za jehož otce je Locke často prohlašován. Než přihlídneme blíže k jeho učení o společnosti a o vládě.

II. Status naturalis

Locke v podstatě drží Hobbesovy pojmy ‚status naturalis‘ a ‚status civilis‘, i když jim dává jiného zabarvení i obsahu. Jsou rozdílná mínění o tom, zda Locke míní ony tři stavy, ‚state of nature‘, ‚state of war‘ a ‚state of society‘ historicky, anebo zda to pro něho byla vědomá fikce. Pokud jsem se mohl

rychle rozhlédnout v knihách, jež jsem měl po ruce, např. B. Russell soudí, že Locke své pojetí míní historicky; podobně R. I. Aaron; opačně soudí E. Bréhier a u nás Rádl. Sám se domnívám, že Locke vědomě užíval schématu, jímž naprosto nehodlal popisovat historii. Je k tomu celá řada důvodů.

Základním a původním stavem lidským je stav přirozený, charakterisovaný třemi podstatnými vlastnostmi, jimiž je přirozeně vybaven každý člověk; je to svoboda, rovnost a nezávislost. Svobodou Lockovi není absolutní nespoutanost a libovůle; Locke nezná jiné svobody než svobody pod zákonem nebo přesněji: v mezích zákona. Definuje tedy přírodní svobodu jako přirozený stav člověka tam, kde neexistuje jiné omezení než přírodní, přirozený zákon. V tom případě pak svoboda znamená volnost, v které člověk může řídit své jednání a disponovat svým majetkem a svou osobou, jak je mu libo a jak považuje za vhodné, ovšem v mezích přírodního zákona, nebo, jak říká přesněji jinde, dovoluje-li to přírodní zákon.

Přírodní svoboda člověka jest být svoboděn od každé svrchované moci na zemi a nebýt závislý na vůli nebo zákonodárné autoritě lidské, nýbrž míti za pravidlo pouze přírodní zákon.

(2nd Treatise IV. § 22.)

Jak je vidět, nezávislost na cizí vůli nebo autoritě je podstatnou součástí svobody. Rovnost konečně se vyznačuje podle Locka tím, že všechna moc a také všechna soudní pravomoc je reciproká, vzájemná, takže nikdo jí nemá víc než druhý. Rovnost také vylučuje veškerou poddanost a podřízenost jedněch druhým. Prakticky to znamená, že každý člověk je sám soudcem i výkonným, trestajícím orgánem. A tak v přirozeném stavu kromě svobody mít nevinná (dovolená – innocent) potěšení, má každý člověk dvojí moc. První z nich je, že může dělat, cokoli se mu zdá vhodným k tomu, aby zachoval sebe sama a jiné, pokud to připouští zákon přírody. Druhá pak je moc trestat provinění proti tomuto zákonu.

Vším tím je vybaven v přirozeném stavu každý člověk separátně už od narození. Tento Lockův individualismus však nejenom není anarchismem, neboť je pod vládou přírodního zákona, nýbrž není ani sociálním atomismem. Zákonem přírody jsou totiž lidé spojeni do jednoho velkého společenství, tj. tvoří jedinou společnost, kterou se právě liší od všech ostatních živočichů. Onen zákon učí všechno lidstvo, pokud se ovšem chce dát učit, že právě proto, že jsou všichni sobě rovni a nezávislí, nikdo nesmí druhému ubližovat na životě, na zdraví, na svobodě ani na majetku. A tak je přirozený stav stavem pokoje a míru, dobré vůle, vzájemné pomoci a vzájemného zachování.

Je třeba si také všimnout povahy onoho zákona přírody, který jediný zavazuje stejnou měrou každého člověka, žijícího ve stavu přirozeném. Je totiž nutno podle Locka rozlišovat mezi přírodním stavem lidstva a mezi přirozeným zákonem. Zatím co přirozený stav není trvalý, jak později uvidíme, nýbrž je opuštěn lidmi v tom okamžiku, kdy si dali společný zákon a tak dali život novému typu společnosti, již Locke nazývá občanskou neboli politickou, přirozený zákon naproti tomu je nepomíjející, nýbrž představuje trvalé, věčné pravidlo, závazné ve všech dobách a v každé společnosti pro všechny lidi bez výjimky. Zákon přírody je pro Locka totožný s vůlí Boží, neboť je jejím prohlášením, její deklarací. Tu je však třeba postupovat opatrně. Locke na jiném místě ztotožňuje přirozený zákon s rozumem a říká, že rozum je tím zákonem. Z essaye o lidském rozumu je nám však známo, že rozum je přirozeným zjevením, jímž Bůh předkládá lidstvu ten díl pravdy, který učinil dostupným přirozeným lidským schopnostem. Locke ovšem zná také pravdu nadrozumovou (above reason), ale to je právě podstatné, že o ní při výkladech o společnosti a o vládě nemluví. V přirozeném stavu je člověk vázán pouze přírodním zákonem a ničím jiným, tedy ani pravdou nadrozumovou. Je zřejmé, že Locke tu v podstatě odmítá přiznat nějakou společenskou váhu takové pravdě a že ji spolu s celým církevním dogmatem staví do sféry lidské svobody a nikoli do sféry lidské závaznosti. To je také spodním tónem jeho slavného hesla o tolerantnosti.

Lockův „přirozený zákon“ má charakter zřetelně negativní. Nedává direktiv lidem, co mají dělat, ale říká, co dělat nesmějí. Nevybízí je k věrnosti pozitivnímu programu, nýbrž uvolňuje místo mnohým programům. Nevede je k službě bližnímu, ale chrání je před cizím útlakem. Není to duchovní příkaz, žádající bezvýhradnou poslušnost, nýbrž přírodní záruka volnosti a nezávislosti. Neukazuje člověku

jeho vysoké poslání, nýbrž staví jej do svobody. Co si však má člověk počít s takovou svobodou? Locke zná tři nejvyšší hodnoty, jež člověk usiluje zachovat: svou osobu, své svobody a svůj majetek. Osoba však je dána, svobody vyměřeny – a tak nezbyvá než rozšiřovati majetek. Snad proto zdůrazňuje Locke opětovně význam, jaký má vlastnictví při vzniku občanské společnosti.

II. Status belli

V Lockově pojetí trvá přírodní stav až do té doby, dokud se lidé nerozhodnou utvořit občanskou společnost; avšak stav přirozený není vždycky stavem pokoje, míru, dobré vůle atd., jak bylo před chvílí vylíčeno, nýbrž do stavu přírodního patří také tzv. stav válečný nebo stav boje. To je podle Lockových slov stav nepřátelství, nenávisti, násilí a vzájemné zhouby. Zahájen je vždy útokem na přirozenou lidskou svobodu a nezávislost. V tom smyslu je sám nepřirozený a protipřirozený. Je způsoben vždy jaksi zvenčí, cizím zásahem. Tady je velká slabina Lockova pojetí. Odkud pochází tato nepřirozenost, kde se bere toto zlo, v čem je jeho kořen? Locke se takovými otázkami nezabývá. Jeho přední zájem je věnován otázce jiné, totiž otázce, kdo je vinen a tedy kdo je útočníkem.

Válečný stav je vždycky vyhlášen jaksi zvenčí; vyhláší jej každý, kdo chce svého bližního uvést pod svou svrchovanou moc, a to znamená, kdo jej chce zotročit, bera mu jeho přirozenou svobodu. Takový pokus je vždycky vyznačen násilím, ať už je ho užito přímo anebo ať je jím pouze vyhrožováno. A podle Locka znamená násilí nebo zřejmý úmysl ho užít válečný stav všude tam, kde není obecné vyšší instance (na zemi), k níž by bylo možno se v takovém případě odvolat; a tak tomu je všude za přirozeného stavu lidského.

Zdálo by se, že je-li skutečně útok na přirozený stav pokoje a míru tak mimořádný a protipřirozený, jak Locke vypsál, nebude nesnadno násilně porušený pořádek v krátkosti obnoviti. Ale není tomu tak. Už jsme se zmínili o nenásilné povaze přirozeného zákona, který poučí jen toho, kdo se chce dát poučit. Avšak Locke ví ještě o jedné překážce.

Viděli jsme, že Locke ztotožňuje přírodní zákon s rozumem. V tom smyslu na jiném místě říká, že tento přirozený zákon je jasný a srozumitelný všem rozumným bytostem. To znamená, že se lidé obvykle shodnou v jeho všeobecném přijetí, ale pro své různorodé zájmy a z nedostatku snahy o správné pochopení jsou do velké míry neschopni připustit závaznost tohoto zákona v aplikaci na vlastní jednotlivé případy. Tím se však stává, že vyhlášení válečného stavu je počátkem celé epidemie válečné, neboť, jak praví Locke, každá, i ta nejmenší rozdílnost a difference se může rozrůst do takových rozměrů, které nevyhnutelně končí válečným stavem. Už toto pojetí Lockovo nasvědčuje, že s největší pravděpodobností nepovažoval přirozený stav míru a pokoje za nějakou historickou epochu, když sám naznačuje, jak snadno z nejmenších popudů se lidstvo ocitá v těžkých bojích, což téměř vylučuje vůbec nějakou možnost delšího trvání přirozeného klidu a pokoje mezi lidmi.

Druhým dokladem toho je Lockova these, že všichni nezávislí panovníci a absolutní vladaři jsou ve stavu přírodním; jestliže zároveň Locke prohlašuje, že takoví lidé dosud vždycky byli a dokonce že vždycky budou, je patrné, že pro něho tzv. přírodní stav je typem lidské společnosti a nikoli vývojovou etapou, k níž by nebylo návratu. To všechno je však zcela zřetelné, uvážíme-li, že Locke vůbec nehodlal nezaujatě popisovat společnost, nýbrž že jeho celá theorie byla zaměřena na zcela konkrétní politické cíle: šlo o to, ukázat, že civilní společnost je lepším, vyšším typem společenského uspořádání a že tedy je nutno skoncovat se stavem nižším a neudržitelným, který byl představován absolutním panovnictvím. Tu ovšem ‚vyšší‘ a ‚nižší‘ je třeba bráti nikoli ve smyslu objektivního evolučního procesu, nýbrž spíše ve smyslu míry civilisovanosti, ve smyslu civilizační úrovně, která člověka v jeho podstatě nemění, nýbrž která mu poskytuje optimální podmínky dokonalého rozvinutí.

To je totiž smyslem přechodu společnosti z přírodního stavu do stavu civilní, občanské společnosti, v níž se shromažďují lidé proto, aby ukončili válečný stav, z něhož – když jednou vznikl – není v přirozeném stavu úniku.

III. Status civilis

Viděli jsme, že v Lockově pojetí člověk v přirozeném stavu není vázán ničím jiným než přírodním zákonem. To znamená, že není žádné přirozené společenské instance, která by mohla rozhodovat spory. A viděli jsme také, že právě z tohoto důvodu každý sebemenší spor mohl v přirozeném stavu vést k zhoubnému stavu válečnému se vši jeho ničivostí a destruktivností. To je podle Locka pro všechny rozumné lidi dobrým důvodem k tomu, aby opustili přirozený stav a aby utvořili nový typ společnosti, v níž by byla taková instance a taková autorita, k níž by bylo možno se odvolat a u níž by bylo možno při jakémkoli bezpráví dovolat se pomoci. Jelikož však taková autorita přirozeně ustanovena není, je cesta k občanské společnosti možná jenom tam, kde se lidé dohodnou na politickém ustanovení této autority.

Taková autorita musí být ovšem nadána určitou pravomocí, má-li být její ustanovení účinné. To je podle Locka možné jenom tak, že se lidé vzdají své přirozené svobody, rovnosti a své přirozené pravomoci soudcovské a exekutivní a vloží je do rukou společnosti. Pouze dohoda takovéto povahy vede k ustavení civilní neboli politické společnosti. Locke však důrazně upozorňuje, že lidé se vzdávají své přirozené svobody a přirozené rovnosti atd. jenom proto, aby sebe, svou svobodu a svůj majetek lépe zachovali a zajistili. Proto moc společnosti resp. jejího nejvyššího orgánu nemůže a nesmí nikdy jít dále, než je to potřebno k obecnému dobru. Ačkoli Locke nikde výslovně neříká, co to je 'obecné dobro' (a je zřejmé, že to neříká z podstatných důvodů a nikoli proto, že by na to zapomněl), přece je ze souvislosti docela dobře patrné, že obecné dobro záleží v tom, co je dobré pro každého občana, a to je zachování všech přirozených práv a svobod, čili že záleží v zabezpečení nezkrácené platnosti přirozeného zákona, který ovšem platí dále i v civilní společnosti, neboť je věčný. Jestliže jsme tento přirozený zákon prohlásili za negativní (k této negativnosti se ostatně ještě vrátíme), je patrné, že ani v občanské společnosti nesmí být tato jeho negativita nijakým způsobem překročena, nýbrž že naopak musí zůstat plně zachována. Úkolem nových společenských institucí je tedy materiální (v nejširším smyslu materiální) zabezpečení onoho přirozeného stavu pokoje a míru, to jest zabezpečení proti každému útoku a proti každému úsilí o absolutní vládu. Ale nejenom to: je to zároveň zabezpečení nebo alespoň snaha o zabezpečení proti každému pozitivnímu programu, proti každému příkazu nebo zákonu, který by od člověka nebo od společnosti žádal bezvýhradnou loajálnost.

Pro Locka bylo ovšem nesmírně důležité, jakými institucemi a jakým společenským zřízením je nejlépe možno občanskou svobodu zajistit. O tom vykládá ve větší části svého pojednání. Kdybychom se zabýli především politickým charakterem liberalismu, museli bychom se u těchto partií zdržet s daleko větší podrobností. Protože nám však jde o kritiku filosofických základů liberalismu, můžeme ta místa přejít zběžněji. A to především proto, že právě na tomto úseku byl Lockův liberalismus často opravován; pro nás je však podstatné, že se to dělo téměř vždycky právě z těch posic, v nichž byl Lockův liberalismus zakotven filosoficky. To ostatně uvidíme v průběhu dalších referátů. Zmíním se tedy jen o některých věcech.

Nedokončeno [pozn. aut.]